

شاه قاسم انوار

(۷۵۷-۸۳۲ ق)

ریوی احوال و آثار

تألیف:

دکتر حسن نصیری حائری

انتشارات مولی

سروش‌نامه: نصیری جامی، حسن، ۱۳۴۵ -

عنوان و نام پدیدآور: شاه قاسم انوار بررسی احوال و آثار؛

تألیف حسن نصیری جامی.

مشخصات نشر: تهران: مولی، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ده، ۲۸۲ ص.

شابک: 978-600-339-010-2

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: قاسم انوار، علی بن نصیر، ۸۳۷ - ۷۵۷ق. سرگذشتنامه

موضوع: قاسم انوار، علی بن نصیر، ۸۳۷ - ۷۵۷ق. دیوان -- نقد و تفسیر

موضوع: شعر فارسی -- قرن ۹ق. -- تاریخ و نقد

شناسه افزوده: قاسم انوار، علی بن نصیر، ۸۳۷ - ۷۵۷ق. دیوان. شرح

رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ PIR۵۷۸۴/۵۹۰۱

رده کتابشناسی ملی: ۳۵۲۱۳۹۳

انشارات مولی

تهران: خیابان انقلاب-چهارراه ابوریحان-شماره ۵۸-تلفن: ۹۳۴۱-۶۶-نمابر: ۶۶۴۰۰۰۷۹

www.molapub.com • Email: molapub@yahoo.com

شاه قاسم انوار - بررسی احوال و آثار

تألیف و توضیح: دکتر حسن نصیری جامی

چاپ اول: ۱۳۹۳=۱۴۳۵ • ۵۲۰ نسخه • ۲۴۷/۱
۹۳

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۳۹-۰۱۰-۲ SBN: 978-600-339-010-2

خط و عکس روی جلد: استاد عبدالرحیم تاج محمدی

حروفچینی: کوشش • لیتوگرافی: طیف نگار • چاپ: ایران مصور • صحافی: نوری

کلیه حقوق مربوط به این اثر محفوظ و متعلق به انتشارات مولی است

انشارات مولی
۳۰۰۰۰۰ ریال

فهرست

نه	اول دفتر
۳	۱. نام و نسب
۶	۲. ولادت، کودکی، خانواده
۱۰	۳. تخلص و القاب
۲۳	۴. قاسم، قاسمی ۱۱؛ انوار ۱۱؛ شاه ۱۶، امیر ۳۰؛ سید ۲۲
۳۲	۵. سفرها
	تبریز و اردبیل ۳۳؛ گیلان ۳۴؛ به عزم خراسان ۳۶؛ هرات ۳۸؛ ورود به بلخ ۴۵؛ سمرقند ۴۷؛
	بازگشت به هرات ۵۰؛ خوی و سلماس ۵۱؛ قزوین ۵۱؛ روم ۵۱؛ کنایه رودخانه ۵۱؛ بغداد ۵۳؛
	سفر حجاز ۵۴
۵۵	۶. پایان عمر
۵۹	۷. وفات انوار
۶۱	۸. مرقد و آرامگاه
۶۹	۹. معاصران
	شاهرخ میرزا ۶۹؛ بایسنقر میرزا ۷۰؛ الغیگ ۷۱؛ امیر علیکه و امیر جلال الدین فیروزشاه ۷۳؛
	میرغیاث ۷۴؛ امیر دباج شاه ۷۵

- ۷۶ ۱۰. تصوّف در عصر انوار
- ۸۲ ۱۱. مهمترین فرقه‌های تصوّف عصر انوار
نقشبندیّه ۸۲؛ نعمت‌اللهیه ۸۴؛ صفویه ۸۶؛ خلوتیه ۸۷؛ حروفیه ۸۸؛ نوربخشیه ۸۹
- ۹۰ ۱۲. مشایخ و روشناسان عصر انوار
شاه نعمت‌الله ولی ۹۰؛ خواجه عبیدالله احرار ۹۳؛ خواجه بهاء‌الدین نقشبند ۹۵؛
ظهرالدین خلوتی، ۹۶؛ زین‌الدین ابوبکر نایب‌ادی ۹۷؛ زین‌الدین ابوبکر خوافی ۹۸؛
نظام‌الدین هروی ۱۰۲؛ درویش احمد سمرقندی ۱۰۲؛ شیخ بهاء‌الدین عمر ۱۰۴؛
پیران‌الدین خلیل‌الله ۱۰۵؛ حافظ غیاث‌الدین محدث ۱۰۵؛ خواجه شمس‌الدین محمد
کوسویبی ۱۰۶؛ خواجه ناصرالدین خلیل‌الله جامی ۱۰۷؛ جلال‌الدین یوسف اوبهی ۱۰۷؛
پیر رومی ۱۰۸؛ خواجه حسن عطار و مولانا ابوسعید ۱۰۹؛ پیر تاج کل ۱۱۰؛
خواجه باباالدین محمد زاهد ۱۱۰؛ شاه محمد انصاری ۱۱۱.
- ۱۱۲ ۱۳. پیران انوار
- ۱۱۸ ۱۴. مریدان انوار
میرمخدوم ۱۲۶؛ حافظ سعد ۱۲۹؛ شیخ اسحاق بهرامی ۱۳۰؛ فتح‌الله تبریزی ۱۳۱؛
پیر گیل ۱۳۲
- ۱۳۳ ۱۵. سلسله و جانشین انوار
- ۱۳۵ ۱۶. خانواده، فرزندان و اعقاب انوار
- ۱۳۶ ۱۷. احوال انوار
- ۱۴۲ ۱۸. انوار و دو پیر خراسانی
- ۱۴۶ ۱۹. انوار و شاعران
مولوی ۱۴۶؛ سنایی ۱۴۹؛ عطار ۱۵۰؛ سعدی ۱۵۱؛ حافظ ۱۵۱؛ شاه‌نصرت‌اللهی ۱۵۳
- ۱۵۴ ۲۰. شاعران و انوار
محمد اسیری لاهیجی ۱۵۴؛ صائب تبریزی ۱۵۵؛ فیض کاشانی ۱۵۶؛ حزب‌النجی ۱۵۷
- ۱۵۹ ۲۱. نگاهی به آثار انوار
دیوان ۱۶۲؛ (غزلیات ۱۶۲، رباعیات ۱۶۷، ترجیع‌بند ۱۶۸، مراثی ۱۶۹، مثنوی‌ها ۱۷۰،
مقطعات ۱۷۰، ملمعات ۱۷۱). مثنوی‌ها ۱۷۲؛ (انیس‌العارفین ۱۷۲، مقامات‌العارفین ۱۷۳،
رساله‌ها: ۱۷۷ (حورائیه ۱۷۴، در بیان علم ۱۷۶، سؤال و جواب ۱۷۷، بیان واقعه ۱۷۸).
- ۱۷۸ ۲۲. زبان و ساختار شعر انوار
توجه به گویش‌ها ۱۸۰؛ توجه به لهجه هروی ۱۸۲؛ گرایش به مضمون‌سازی با حروف ۱۸۴؛
تنوع در طرح و ساختار غزل ۱۸۴؛ (غزل به استقبال قصیده ۱۸۶، هنجارگریزی در قافیه ۱۸۷.

بهره از ردیف‌های طولانی ۱۸۸، توجه به طرح و ساختار دیوان ۱۸۹، گوناگونی زبان غزل ۱۹۰،
توجه به آرایه‌های ادبی ۱۹۳، اصطلاحات و لغات دبیرین ۱۹۶، تکرار آفت شعر انوار ۲۰۲

۲۰۷

در حدیث دیگران!

(انوار در چهارده روایت)

۲۱۳

۱. عبدالرزاق سمرقندی

۲۱۶

۲. عبدالرحمان جامی

۲۱۹

۱. دولت‌شاه سمرقندی

۲۲۲

ع. عنواند میر

۲۲۶

۵. امیر علی شیر نوایی

۲۲۹

۴. کمال الدین حسین گورگانی

۲۳۴

۷. فخر الدین علی صفی

۲۴۷

۸. خواجه عبداللّه ادر

۲۵۴

۹. حسن بیگ روملو

۲۵۶

۱۰. عبدالرزاق کرمانی

۲۶۰

۱۱. محمد مفید مستوفی بس

۲۶۱

۱۲. حافظ حسین کربلایی تبریز

۲۶۵

۱۳. قاضی نوالله شوشتری

۲۶۸

۱۴. آذر بیگدلی

فهرست‌ها

۲۷۱

فهرست اعلام - اشخاص

۲۷۹

فهرست اعلام - جغرافیایی

۲۸۱

فهرست منابع

اول دفتر

از «سراب» تا «سمرقند» و از سال ۱۷۵۷ تا ۸۳۷ هجری فاصله‌ای است به اندازه یک عمر؛ درست به وسعت عمر و زندگی «شاه قاسم تبریز».

البته نه آن وسعت جغرافیایی به دو شهر «سراب تبریز» و «سمرقند» خلاصه می‌شود و نه از هشتاد سال یاد شده به آسانی می‌توان گذشت؛ سارهای پر حادثه و شهرهایی حادثه‌خیز. انوار این شهرها و این سال‌ها را - و شما بخوانید: عمر را - در صورت یک «عالم شاعر» نذران نمود، عارفی یکه‌باش و مشتاق «فهم درست»، و شاعری روشناس و آشنا برای اهل ادب و سخن که - به افسوس - با گذر زمان و گذشت روزگاران ستاره اقبالش در نزد اهل ادب و عرفان در سیر و حلق مهجوری و گمنامی افتاد؛ انواری در محاق ابر تیره مهجوری!

این دفتر پیش رو شرح سیر همین مشتاقی و مهجوری است که در مذاقه آثار و اشعار انوار و نیز با توجه به گستره منابع موجود فراهم آمده است و امید است که این گزینش مطلع خوش جوشش‌ها و توجه‌های آیندگان و بررسی‌های علمی بیشتر باشد.

به هر حال - آن چنان که در متن حاضر پیداست - احوال و آثار انوار می‌تواند بخشی از «تاریخ ادبیات» و «ادبیات عرفانی» ما در آخرین منزلگاه «سبک عراقی» و «عصر شاهرخ» (دوره تیموری) به شمار آید. عصر و دوره‌ای که به نوبه خود فصلی قابل تأمل - اگر نه زریں - در ادبیات و عرفان است. در آن روزگاران هرات در مطلع نام‌آوری و ثبات و آرامش نسبی بود و در و دروازه‌اش بر روی تاج جمال و خلوت‌گزیدگان باز؛ بدین سبب کانون گرم ادیبان و جمع پرشور خانقاهیان و حلقه دلجوی اهل هنر گردید، هنرمندان هویت یافتند و به پیشواز «مکتب هرات» رفتند و خانقاهیان اندکاندک از «خلوتیان» به «نقشبندیان» مایل شدند و کاروان شعر و ادب نیز در گذر خود از سبک عراقی به هندی لختی را - به

درازنایی یک قرن - در هرات درنگ کرد و نفسی تازه کرد.

بدین سبب شعر انوار را می توان جلوه‌ای از این درنگ منزلگاهی شعر دانست، و احوال وی را نیز روایتی از تعاملات و مراودات (شور و شغب) اهل خانقاه در هرات برشمرد؛ شعر و احوالی که کمتر مورد توجه و نظر اهل ادب و عرفان بوده است.

و اکنون «از بخت شکر دارم و از روزگار هم» که این دفتر پس از «انیس العارفين» - به انضمام پنج رساله ابرار - و «دیوان شاه قاسم انوار» پیش روی شماست؛ به نشان ادب و احترام از رفیق و حسن نظر ناشر محترم صمیمانه سپاسگزارم و سپاس‌ها دارم از:

دوست و همکار ارجمندم جناب آقای دکتر مهدی ستودیان که این مطالب را با دقت و حوصله از نشر گذراندند و از نظرات ایشان بهره بردم.

همکاران هم‌فرزانه نصیری که در بازخوانی‌ها و تنظیم فهرست‌ها با دقت و محبت همراهی نمودند.

و در پایان سپاس‌گزارم از خانواده‌ام که مهربانانه همدل و همراه بودند. با بهترین آرزوها:

و حوّل حالنا الی أحسن الحال

نوروز ۱۳۹۳

حسن نصیری جامی